

*Неприцька Т. І.***ВИСВІТЛЕННЯ АНЕКСІЇ КРИМУ РОСІЙСЬКОЮ
ФЕДЕРАЦІЄЮ У ЗАХІДНІЙ ПРЕСІ**

У статті проаналізовано загальні тенденції та ключові підходи у висвітленні західною пресою подій у Криму у березні 2014 року. Визначено, що оцінки березневих подій варіюються від різко негативних до цілком лояльних до дій Російської Федерації. Загалом інтереси Криму та України розглядаються як другорядні на тлі великої геополітичної гри.

Ключові слова: Крим, Україна, Російська Федерація, анексія, друковані ЗМІ, західні ЗМІ.

Засоби масової інформації є потужним та дієвим механізмом формування суспільної думки та створення стереотипних уявлень про світ загалом та окремі його подій та явища зокрема. Тому те, як бачитимуть люди на Заході ті події, котрі відбули в Криму в березні, досить сильно залежить від того, як саме і в якому обсязі ці події будуть висвітлені в титульних ЗМІ і, зокрема, в пресі. Розуміння ситуації дозволить краще зрозуміти, на яку саме реакцію західного світу слід очікувати, прослідкувати загальні тенденції та думки стосовно цього питання, а також який саме імідж України створюється на міжнародній арені загалом та в кожній окремо взятій з проаналізованих країн зокрема.

Питаннями міжнародного іміджу держави, впливу преси на створення образу країни та формування суспільної думки займався багато вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них варто виділити таких як П. Котлер [1], М. Вархала [2], М. Фалковскі [3], Н. Качинська [4] та інші. Всі вищезгадані дослідники, однозначно, стверджують думку, що матеріали у ЗМІ мають значний вплив на формування міжнародного іміджу країни, а преса є потужним інструментом формування громадської думки.

Метою цієї статті є провести аналіз загальних тенденцій та ключових підходів у висвітленні подій у Криму у березні 2014 року західною пресою, не вдаючись при цьому до глибокого контент-аналізу публікацій та кількісних методів дослідження.

Західні засоби масової інформації приділили значну увагу подіям в Криму у березні 2014 року, оскільки їх перебіг впливав на значно ширший спектр міжнародних відносин, ніж україно-російські взаємини. У цій ситуації спостерігалось складне переплетіння інтересів різних держав та груп країн: РФ, України, США та їх

союзників у Європі (перш за все Великобританії), Німеччини, Франції та інших держав ЄС, країн Східної Європи.

Журналісти західних видань здійснили спроби показати своїм читачам і перебіг подій на місці, і бачення ситуації на тлі великої геополітичної гри. У нашому дослідженні звернемося до публікацій у польській, німецькій, французькій та британській пресі.

Усі головні польські газети, що мають переважний вплив на формування громадської думки, давали вкрай негативні оцінки референдуму в Криму під час його підготовки та проведення. Газета «Rzeczpospolita» цитує серед експертів Славоміра Дембовського: «Цей референдум не має абсолютно жодного значення з точки зору як української конституції, так і міжнародного права. Це навіть не референдум, і навіть не плебісцит чи дослідження громадської думки. Це якесь голосування, яке не надає жодної легітимності зміні кордонів» [5].

Польські журналісти та експерти продемонстрували добру обізнаність із ситуацією в Криму, історією півострова та з законодавчими актами України і Автономної Республіки Крим. На основі аналізу української та кримської конституцій показують, що референдум є незаконним і суперечить всій системі державного права [6].

Вацлав Радживінович, кореспондент видання «Gazeta Wyborcza» в Москві, недвозначно порівнює приєднання Криму із аншлюсом Австрії гітлерівською Німеччиною у 1938 році. Автор запитує: «Як закінчиться референдум в Криму? – і дає відповідь, – Так як в 1938 році в Австрії.» Та нагадує, що «після аншлюсу були наступні [7]. Подібні історичні паралелі між Путіним і Гітлером та аншлюсом нацистською Німеччиною Австрії, захопленням Судетів і діяльністю Російської Федерації в Абхазії, Південній Осетії та Криму проводить на сторінках газети Лілія Шевцова з московського офісу Фонду Карнегі [8].

Самотньо звучав голос Матеуша Піскорського (колишнього депутата Сейму та речника партії «Самооборона», автора профашистських і расистських публікацій) у польських ЗМІ на підтримку приєднання Криму до Росії. Його показували і цитували як приклад девіантної поведінки, зради інтересів держави, неповаги до міжнародного права тощо [9].

Польська медіасфера відзначилася ще й оригінальним оглядом висвітлення цієї теми у ЗМІ західних країн, проведеного Якубом Маймурком та Якубом Димком [10], що показало, по-перше – надзвичайно великий інтерес польської громадськості та медіа до

проблеми (з огляду на безпосередню загрозу безпеці Республіки Польщі), а по-друге – те, що Польща продовжує порівнювати себе із Заходом.

Більшість французьких щоденних газет вислали до Криму своїх кореспондентів, щоб давати матеріал безпосередньо з місця подій. Журналісти акцентували увагу на тому, що референдум проходив під російськими окупаційними силами, вказували на ентузіазм частини російськомовного населення, ігнорування голосування лояльними до Києва мешканцями Криму, які переконані, що бойкот – це єдиний спосіб показати спротив.

Центристська «Le Monde» 11 березня писала, що в тій ситуації, яка склалася, референдум – це, в принципі, виключно формальність, рішення про приєднання Криму вже прийняли у Кремлі, а Москва застосувала всі можливі засоби, щоб це рішення втілити в життя. Французька газета висловила думку, що вся ситуація доводить, що щодо України «Путін має план і результативно реалізовану стратегію, Захід – «тільки інтереси», на захист яких, виступає реактивно і хаотично» і що двадцяте століття (дві світові війни, Судети, Гітлер) нічому людство не навчили [11].

Газета вважає, що Путін в Україні результативно втілює геополітичну стратегію, викладену колоритним, контраверсійним російським інтелектуалом Олександром Дугіним у праці «Основи геополітики» (1997). Дугін пише про необхідність побудови «третьої – континентальної, євразійської, планетарної – російської імперії» [12, 123]. Та імперія не може змиритися з існуванням незалежної України в її сучасних кордонах, повинна контролювати все північне побережжя Чорного моря.

17 березня в «Le Monde» Матільда Жерар аналізує також проблеми, які створює для Росії анексія Криму – правові, економічні, інфраструктурні [13]. Дума повинна була до кінця тижня прийняти рішення про приєднання Криму до Російської Федерації, і автор ставить ряд запитань з цього приводу. Який визначений статус має мати Крим в своїх кордонах – області, так як Калінінградська область? Автономної республіки з власним парламентом? А ще одна правова проблема, пов'язана з тим, що жодна держава, окрім Росії не визнає ревізії кордонів і анексії Криму.

Крим, якщо буде частиною Російської Федерації, пише газета, стане її найбубогішою частиною. Середня заробітна плата на півострові становить ледве 250 євро на місяць, російська – близько 640 євро. У самій Росії різниця між регіонами дуже значна (середня зарплата по Москві вдвічі перевищує середню по країні), але Крим буде в самому

хвості. А значить, можна буде сподіватися еміграції мешканців Криму до інших регіонів Росії. Крим – це також проблема старого суспільства. Відсоток пенсіонерів в Криму на 17 % більший ніж середньоросійський. Середня пенсія в Криму – лише 105 євро, в Росії – 195. Якби російська система соціального захисту вирішила це якось вирівняти, то це було б для неї істотним тягарем. Зрештою, Крим, як зауважує журналістка, сьогодні зовсім позбавлений інфраструктури, що б поєднувала його з Росією. Немає з нею сухопутного кордону, 85 % електроенергії та 82 % питної води на півострові поставляється з українських джерел. Реальна інтеграція Криму з Росією буде вимагати потужних інвестицій, які потребуватимуть багато часу.

За тиждень до референдуму лівоцентристська «Liberation» опублікувала аналіз міжнародно-правових аспектів відділення Криму [14]. Влада Криму приводила три аргументи, що доводили правомірність відокремлення: відділення Косово в 2008 році, затверджене Міжнародним Судом ООН у 2010 році; записане в Статуті ООН «право народів на самовизначення», прецедент шотландського референдуму про незалежність, який був запланований через півроку (і відбувся у вересні 2014 р – *Т. Н.*). Газеті дав інтерв'ю експерт, директор паризького Центру Міжнародного Права, Жан-Марк Тувенін, який спростовує всі ці аргументи. На його думку, не можна порівнювати ситуації косоварів і мешканців Криму. Відокремлення Косово було необхідним кроком, щоб зарадити ситуації, коли його мешканці наражалися на значні переслідування з боку держави, частиною якої раніше було Косово (Сербії). Така ситуація не спостерігалася в Криму. Право народів на самовизначення було сформульоване в контексті деколонізації і не стосується Криму. Відповідно до резолюції 1514 прийнятої в 1960 році Генеральною Асамблеєю ООН, це право використовується народами, котрі були жертвами «зовнішнього підпорядкування, домінування і експлуатації». Тобто Алжиру, Чаду, Нігерії, Кенії, а не українського Криму. Зрештою, шотландська аналогія теж є хибною, оскільки шотландський референдум відбувається за згодою Лондону.

У близькій до традиційно русофільської Французької Комуністичної Партії газеті «L'Humanité» російськознавець з Гренобльського університету Жан Жеронімо пише про події в Криму і на сході України як про пробудження української «тихої більшості», що бунтує проти «керованого Заходом державного перевороту», який встановив у Києві «проамериканську ліберальну владу, уможлививши фільтрацію влади крайньоправими неонацистськими елементами» [15]. На думку автора, події в Україні можна трактувати як частину

довгострокової американської стратегії в регіоні: повалення легітимної влади підтримуваними ззовні громадськими рухами, що приводять до влади проамериканських політиків. Україна стала дуже важливим полем у цій грі. За Жеронімо, Америка реалізовує тут доктрину «перманентного радника всіх чергових президентів» Збігнева Бжезінського, згідно з якою втягнення України в «євроатлантичну» сферу впливу означало б справжню і остаточну перемогу Штатів у холодній війні та встановлення монополярного світу, де жоден інший полюс не врівноважує американського імперіалізму і пов'язаної з його пануванням неоліберальної політики, яким, на думку газети, має протистояти путінська Росія.

Німецька преса закликає в своїх коментарях до економічних санкцій і аналізує їх потенційні результати. У редакційному коментарі «Frankfurter Allgemeine Zeitung» Рейнхард Фессер застерігає, що анексія Криму може бути лише першим кроком на шляху до підпорядкування Росії більшої частини України [16]. На думку автора, можна очікувати сценарію дестабілізації Сходу України російськими агентами, ескалації напруги до того рівня, щоб обґрунтувати справедливість російської інтервенції. В чому можуть допомогти, граючи фактично на користь Росії, крайньоправі сили у Києві. Захоплення Східної України – дуже важливе також у контексті відірваності Криму від континентальної Росії – освоєння сходу України поєднало би суходолом з Федерацією і забезпечило б доставку найважливіших ресурсів.

В «Süddeutsche Zeitung» коментар Данієля Брьослера закликає: «Досить дипломатичної рутини». Пора санкцій – стверджує автор [17]. На його думку ніхто не міг зашкодити Росії приєднати Крим. Але, якщо тепер захід гостро не відреагує, Путін сприйме це як сигнал, що можна більше. Хоч санкції будуть пов'язані з певними втратами для Європи, але Путін втратить більше в довгостроковій перспективі. Метою російської дипломатії тепер буде повернення до «нормальності», не стільки навіть визнання анексії, скільки перехід над нею, до звичного порядку денного. Захід цього не може дозволити, вважає Брьослер. Він мусить тепер ізолювати Росію і відповісти цілим арсеналом дипломатичних і економічних санкцій.

Страх перед санкціями серед російських економічних еліт описує консервативний «Die Welt» [18]. Від початку кримської кризи московська біржа нервово реагує на починання Путіна. Коли 3 березня Сенат Російської Федерації дав право президентові на використання військової сили в Україні, індекс RTS впав на 12 %. З того часу на біржі триває розпродаж активів, пік якого припав на п'ятницю, за два

перед референдумом. Індекс ММВБ показав у п'ятницю найнижчу позначку з осені 2009 року – в середині глобальної економічної кризи. Все це відбувалося в той момент, коли російська економіка однозначно задихалася. З 2011 року безперервно падали темпи економічного зростання. В минулому році цей показник був на рівні 1,3 %. Міжнародна торгівля і наповнення бюджету Росії залежать, головним чином, від експорту енергоносіїв – тому за потенційні санкції російська економіка може заплатити дуже високу ціну. Хоча заплатить її також і Європа. Не дивлячись на те, що останніми роками багато говорилося про диверсифікацію поставок газу, нічого не зроблено в цьому напрямку. Протягом останніх трьох років доля Газпрому на європейському ринку зросла з 23 % у 2010 до майже 30 % у цьому році.

Англомовні ЗМІ, у більшій мірі, відзначили кримський референдум, ніж його прокоментували. Найчастіше – це побіжні новинні матеріали (хоча й підкріплені репортажами кореспондентів з місця подій), а не детальна аналітика або коментарі, що виходять за межі екстреної політики Західних держав. Хоча, є винятки з правила.

Британська «The Telegraph» передає події в Донецьку, де має свого кореспондента, що розмовляв, між іншим, з прихильниками референдуму – не лише щодо Криму, але й тими, що прагнули подальшого поділу України, у тому числі, відділення власного Донецького регіону. «Донецьк завжди був російський», – сказав репортерові «The Telegraph» Андрій Луньов, один із організаторів російських протестів «в ім'я справедливості» [19]. Значна частина матеріалів стосується, правда, не того що робилося в Україні, а реакції міжнародної спільноти, і перш за все США. Коментувався кожне повідомлення у «Twitter» і навіть найменше повідомлення Держдепартаменту. Російський кореспондент писав що оприлюднений список осіб, на яких поширюються американські санкції, – це справді значний сигнал серед цілого напливу дипломатичних депеш: «Хоч бракує в ньому великої риби, немає там людей рівня Олексія Міллера, керівника «Газпрому», це погроза, яка каже, що у разі потреби, нанесемо удар і по посадовцях високого рангу».

На сторінках «The Telegraph» ситуацію в Криму коментує також колишній посол Великої Британії в Росії Тоні Brenton, який вважає, що найбільш виваженим кроком з європейської сторони є не санкції, а «драбина, по якій Путін міг би вийти з Криму» [20], – тобто скеровані до російської сторони заяви, що не буде подальших спроб приєднання і пропозицій вступу України до НАТО. Газета пише також про спроби створення польсько-українсько-литовської військової бригади і спроби

зближення України та активних держав-членів Альянсу [21], тобто в акурат про те, проти чого застерігав на сторінках «The Telegraph» Брентон.

Більше коментарів можна знайти на сторінках лівої «The Guardian». В патетичному стилі, на фоні горілки рікою, бійок і Росії-матушки, пише про кримський референдум Ян Бірель, коментуючи українські справи з Сімферополя в Криму. В коментарі журналіста дістається британським політикам-консерваторам: «Бачимо Торі, які питають на Твіттері, чи існують взагалі якісь підтвердження виборчих фальсифікацій в Криму. Вони настільки вороже налаштовані до Європи, що не можуть побачити людей, які борються за свої базові свободи. Є також ті, хто настільки пригадує Ірак, що не можуть засудити напад на іншу державу» [22]. Даніель Дрезнер нагадує все ж, що Крим – це не Косово: «В Косово дії НАТО залишили в результаті, де факто, незалежну державу. Тільки Косово розпочало дії, спрямовані на отримання незалежності після десяти років невдалих переговорів, мали задовольнити як сербські, так і російські інтереси» [23]. Ця публікація вся варта уваги, бо Дрезнер послідовно називає аргументи дискусії про подібність двох конфліктів і з кожним окремо полемізує, і також піддає сумніву якість всього дискурсу західної дискусії.

Таким чином, огляд публікацій у західній пресі на тему березневих подій 2014 року в Криму показує, що інтереси Криму, його населення та позиція української держави розглядаються як щось другорядне у порівнянні із великою геополітичною грою, де головними акторами виступають Росія, Сполучені Штати Америки, Європа (як у цілому, так і окремі ключові країни). Україна і Крим у репортажах західних журналістів (а відтак, і в масовій свідомості населення) більше розглядаються як об'єкт, ніж як суб'єкт міжнародних політичних відносин. У подальших дослідженнях потрібно провести детальніший контент-аналіз публікацій, прослідкувати динаміку подачі матеріалів та висловлених у них поглядів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Kotler P.* Marketing Places: attracting investment, industry, and tourism to cities, states, and nations / Philip Kotler, Donald H. Haider, Irving Rein. – New York : Free Press, 1993. – 389 p.
2. *Warchala M.* (red.), Wizerunek Polski w prasie krajów Unii Europejskiej. – Warszawa : Instytut Spraw Publicznych, 2002. – 77 s.
3. *Falkowski M.*, (red.), Pierwsze kroki w Unii. Polityka Polski w prasie europejskiej, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2004. – 95 s.

4. Качинська Н. О. Стратегія і тактика іміджевої політики сучасної держави: концептуальний та прикладний виміри: автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 ; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф. Кураса. — К., 2011. — 15 с.
5. Ekspersi: referendum na Krymie nie spełniało standardów demokratycznych [Електронний ресурс] // Rzeczpospolita. — 17 marca 2014. — Режим доступу : <http://www.rp.pl/artukul/1094627.html>.
6. Rochowicz P. Nieważne referendum na Krymie [Електронний ресурс] // Rzeczpospolita. — 10 marca 2014. — Режим доступу : <http://www.rp.pl/artukul/1093061.html>.
7. Radziwinowicz W. Putin idzie na całość. Jak skończy się referendum na Krymie? Tak jak w 1938 r. w Austrii. A po Anschlussie byli następni [Електронний ресурс] // Gazeta Wyborcza. — 06 marca 2014. — Режим доступу : http://wyborcza.pl/1,75968,15577754,Putin_idzie_na_calosc__Jak_skonczy_sie_referendum.html.
8. Szewcowa: Na oczach świata Putin gwałci Ukrainę. I wie, że ujdzie mu to płazem [Електронний ресурс] // Gazeta Wyborcza. — 06 marca 2014. — Режим доступу : http://wyborcza.pl/1,75968,15578272,Szewcowa__Na_oczach_swiate_Putin_gwalci_Ukraine__I.html.
9. Dudek A. Mateusz Piskorski: Referendum na Krymie zgodne z prawem, a ja nie muszę zgadzać się z polskim MSZ [Електронний ресурс] // Na temat. — 19 marca 2014. — Режим доступу : <http://natemat.pl/95525,piskorski-w-kontrwywiadzie-referendum-na-krymie-zgodne-z-prawem-a-ja-nie-musze-zgadzac-sie-z-polskim-msz>.
10. «Putin kpi z Zachodu» — międzynarodowa prasa o aneksji Krymu [Електронний ресурс] // Dziennik opinii krytyka polityczna. — 17 marca 2014. — Режим доступу : <http://www.krytykapolityczna.pl/en/artukuly/ukraina/20140317/putin-kpi-z-zachodu-miedzynarodowa-prasa-o-aneksji-krymu>.
11. Roucaute Y. La Crimée est russe depuis quatre siècles! [Електронний ресурс] // Le Monde. — 11 mars 2014. — Режим доступу : http://www.lemonde.fr/idees/article/2014/03/11/la-crimée-est-russe-depuis-quatre-siècles_4380990_3232.html.
12. Дугин А. Основы геополитики. — М. : АРКТОГЕЯ-центр, 1997. — С. 121-124.
13. Gérard M. A quoi ressemblerait une Crimée russe ? [Електронний ресурс] // Le Monde — 17 mars 2014. — Режим доступу : http://www.lemonde.fr/europe/article/2014/03/17/quel-visage-pour-une-crimée-russe_4384003_3214.html.
14. Bonal C. La Crimée a-t-elle le droit de faire sécession ? [Електронний ресурс] // Liberation. — 12 mars 2014. — Режим доступу : http://www.liberation.fr/monde/2014/03/12/pourquoi-la-crimée-n-a-pas-le-droit-de-faire-secession_986511.
15. Geronimo J. La révolution d'Ukraine, et après? Les enjeux du referendum [Електронний ресурс] // L'Humanité. — 16 mars 2014. — Режим

- доступу : <http://www.humanite.fr/la-revolution-d-ukraine-et-apres-les-enjeux-du-ref-561100>.
16. *Vesser R.* Den Preis hochtreiben [Електронний ресурс] // Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 16 märz 2014. – Режим доступу : <http://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/kommentar-zum-krim-referendum-den-preis-hochtreiben-12849768.html>.
 17. *Brössler D.* Diplomatische Quarantäne statt G-8-Routine [Електронний ресурс] // Süddeutsche Zeitung. – 17 märz 2014. <http://www.sueddeutsche.de/politik/reaktion-der-eu-aufs-krim-referendum-diplomatische-quarantaene-statt-g-routine-1.1914318>.
 18. *Steiner E.* Russlands Panik vor Wirtschaftssanktionen [Електронний ресурс] // Die Welt. – 16 märz 2014. – Режим доступу : <http://www.welt.de/wirtschaft/article125866360/Russlands-Panik-vor-Wirtschaftssanktionen.html>.
 19. Ethnic Russians in Ukrainian city of Donetsk say region was «always part of Russia» [Електронний ресурс] // The Telegraph. – 11 march 2014. – Режим доступу : <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/10688878/Ethnic-Russians-in-Ukrainian-city-of-Donetsk-say-region-was-always-part-of-Russia.html#oid=ZrYTE0bDpTpXs5iV-gi2hd4WMwxrp5BK>.
 20. *Brenton T.* Ukraine: EU «should offer Vladimir Putin a ladder to climb down over Crimea» [Електронний ресурс] // The Telegraph. – 17 march 2014. – Режим доступу : <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/10702426/Ukraine-EU-should-offer-Vladimir-Putin-a-ladder-to-climb-down-over-Crimea.html>.
 21. *Day M.* Poland plans to reform military brigade with Ukraine and Lithuania [Електронний ресурс] // The Telegraph. – 17 march 2014. – Режим доступу : <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/10703016/Poland-plans-to-reform-military-brigade-with-Ukraine-and-Lithuania.html>.
 22. *Birrell I.* Crimea's referendum was a sham display of democracy [Електронний ресурс] // The Guardian. – 17 march 2014. – Режим доступу : <http://www.theguardian.com/commentisfree/2014/mar/17/crimea-referendum-sham-display-democracy-ukraine>.
 23. *Drezner D.* Putin's excuse for a referendum is wrong: Crimea isn't Kosovo – at all [Електронний ресурс] // The Guardian. – 17 march 2014. – Режим доступу : <http://www.theguardian.com/commentisfree/2014/mar/17/putin-referendum-crimea-kosovo>.

Неприцкая Т. И. Освещение аннексии Крыма Российской Федерацией в западной прессе.

В статье проанализированы общие тенденции и ключевые подходы к освещению западной прессой событий в Крыму в марте 2014 годы. Показано, что оценки мартовских событий варьируются от резко негативных до достаточно лояльных к Российской Федерации. В целом

интересы Крыма и Украины рассматриваются как второстепенные на фоне большой геополитической игры.

Ключевые слова: Крым, Украина, Российская Федерация, аннексия, печатные СМИ, западные СМИ.

Neprytska T. Highlighting the annexation of the Crimea by the Russian Federation in the Western Press.

The article analyses the general tendencies and key approaches to highlighting the events in the Crimea in March 2014 by the Western press. It is shown that the opinions on the March events vary from decidedly negative to considerably loyal to the Russian Federation. On the whole, the interests of the Crimea and Ukraine are viewed as not that important if compared to a large-scale geopolitical game.

Keywords: the Crimea, Ukraine, the Russian Federation, annexation, printed media, Western mass media.

Матвійчук А. В.

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ З НЕУРЯДОВИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ: ДОСВІД ФРН

У статті проаналізовано діяльність інституту самоврядування у ФРН, який, базуючись на принципах субсидіарності, солідарності, децентралізації, співучасті та конструктивного діалогу, є елементом громадянського суспільства й активно розвивається в умовах підтримки державою процесів його формування.

Ключові слова: держава, неурядові організації, ФРН, субсидіарність, солідарність, децентралізація, співучасть, діалог.

Щодо самого терміну «неурядові організації» варто зауважити наступне. У сучасних міжнародних правових документах і наукових доробках вчених звично використовується термін «неурядові організації», «недержавні організації» як «локальні, національні чи міжнародні об'єднання людей, діяльність яких здійснюється з ініціативи громадян, а не з санкцій чи вказівки уряду, й не має на меті отримання прибутку» [1, 409]. Для України, виходячи із Закону України «Про об'єднання громадян» [2], Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [3], Закону України «Про органи самоорганізації населення» [4] найбільш усталеним та традиційним є використання дефініцій «громадські організації», «громадські об'єднання», «самоврядні об'єднання». Не вдаючись в аналіз тонкощів